

СЕМІОТИКА АРХІТЕКТУРНИХ ПОНЯТЬ

У статті розглядаються особливості та специфіка семіотичної інтерпретації архітектурних термінів, тотожність архітектурного простору, вербальної мови, писемності, а також інших семісимволічних систем, створених людиною. Було виявлено, що архітектура як комунікативний процес відображається в когнітивній системі та в мовній картині світу.

Ключові слова: семіотична інтерпретація, концепт, лінгвосеміотика.

В статье рассматриваются особенности и специфика семиотической интерпретации архитектурных терминов, тождество архитектурного пространства, вербального языка, письменности, а также остальных семисимволических систем, созданных человеком. Определено, что архитектура как коммуникативный процесс отражается в когнитивной системе и в языковой картине мира.

Ключевые слова: семиотическая интерпретация, концепт, лингвосеміотика.

The article deals with the features and specificity of semiotic interpretation of architectural terms, the identity of architectural area, verbal language, writing and other semisymbolic systems created by man. It was determined that architecture as a communicative process is reflected in the cognitive system and the linguistic worldview.

Key words: semiotic interpretation, concept, linguosemiotics.

“Семіотика виявляє подвійне ставлення до інших наук, — писав один з основоположників семіотики, Ч. Морріс. — Це і наука серед інших наук, і інструмент наук” [1, с. 10]. Будучи наукою серед інших наук, семіотика використовує дані інших дисциплін, проливаючи світло на ті вхідні до їхньої компетенції феномени, які представляють собою з семіотичної точки зору знакові процеси і знакові системи. Будучи інструментом інших наук, вона озброює їх понятійним апа-

ратом і аналітичними процедурами для дослідження явищ, які вивчаються в цих науках. Актуальність дослідження зумовлена явною несхожістю цілей і статусу семіотики і теорії перекладу, та за останні роки намітилося значне зближення цих дисциплін. Цьому зближенню, на думку В. Вільса, сприяло виділення із загальної семіотики лінгвосеміотики, згідно з вихідними постулатам якої природна мова є, перш за все, семіотичною системою і кожен текст піддається опису в семіотичних термінах [2, с. 75].

Поняття *архітектура* традиційно позначається в словниках як “мистецтво проектувати і будувати будинки та інші споруди”. Воно відрізняється від поняття *будівництва* за своїм художнім змістом, яке дає йому інше визначення: “характер, стиль будівлі”, “художній характер споруди” [3, с. 24]. В рамках загального обговорення поняття архітектури відзначимо, що воно як мистецтво проектування споруд символічне і відображає не тільки культуру цивілізації певного періоду, релігійну та культову символіку народу, а й духовний задум її творця. Що дає нам підставу поставити поруч поняття “мова” і “архітектура”? Очевидно, що метою будівництва не є тільки його матеріальність, сам факт створення нового явища. Архітектура є не тільки створенням притулків і пошук пристосування людства до природних умов (тобто обслуговуванням фізичного виживання людини), але і є особливою сферою пізнання світу, пізнання, результати якого зафіксовані у фізичній формі, в обжитому людиною просторі. І соціальні, смислові та символічні механізми формування архітектурного простору первинні, що підтверджується дослідженнями антропологів. Подібні структури виявляються в архітектурних просторах у народів, що володіють подібною соціальною структурою в різних фізичних умовах і при різному рівні технології. І навпаки — однакові фізичні умови (клімат, технологія, матеріали) можуть дати різну архітектуру через різницю соціокультурних чинників. Спектр публікацій з архітектурної семіотики з 1960-х років і до цього дня демонструє безліч абсолютно різнорідних і різнохарактерних, не пов’язаних між собою підходів до адаптації загальнонаукового семіотичного методу.

Згідно з М. Ю. Лотманом, архітектурний простір можна розглядати з точки зору семіотики. Житловий будинок, як вираз профанічного, і храм, як прояв сакрального, знаходяться в конкретному протиставленні. Їх семіотична функція градуйована, має різні ступе-

ні відношення та наближення до семіотичному центру. Так, з одного боку, святість приміщення храму зростає в міру того, як людина рухається від входу до вітваря. З іншого боку, головна функція житлового будинку не святість, а безпека. Все ж функціональні призначення житлового будинку та храму нерідко збігаються: храм стає на годину небезпеки притулком, а в будинку виділяється “святий простір” (вогнище, червоний кут, захист від нечистої сили, роль порога, стін тощо). Житловий простір теж має ступінчасту сакральність: він включає свою “свята святих”, внутрішній світ внутрішнього світу (“серце серця”, за Шекспіром) [4, с. 68].

Слово, будучи елементом лексико-семантичної системи мови, завжди реалізується в рамках певної лексичної парадигми. Концепт, як правило, співвідноситься з багатьма лексичними одиницями. Отже, необхідно досліджувати різномірні синонімічні, власне лексичні, фразеологічні та інші складові, що описують досліджуваний концепт у всьому спектрі утворених ним мовних відносин. Концептосферу мови формує сукупність концептів, що створюють картину культури даної нації. Концепти метафізичного порядку (душа, істина, свобода, щастя, любов та ін.), які володіють високим, або граничним ступенем абстрактності і відсилають до “невидимого світу” духовних цінностей, знаходять втілення в символі. При цьому передбачається використання образного предмета для вираження змісту абстрактного. Метафізичні концепти в цілому встановлюють семантичні асоціації між метафізичним змістом і явищами предметного світу, і в слові, в якому вони відображаються, з’єднуються духовна і матеріальна культури.

У безлічі концептів, пов’язаних зі світом артефактів і, конкретно, з архітектурною діяльністю, концепт “дім” займає, безумовно, важливе місце. Будинок являє собою внутрішній простір світу, в якому проживає людина, оточений зовнішнім хаосом. У будинку проектується риси людини: кухня — це живіт, вікна — очі, сходи або ганок — ноги і т. д. У сучасній лінгвістиці є численні наукові праці, присвячені опису поняття “дім” в російській мові. Зокрема у мові російської художньої літератури виділяються наступні випадки вживання лексики “дім”: з одного боку, в значенні “любов до дому” (І. Тургенєв “Дворянське гніздо”; А. Пушкін “Євгеній Онегін”, “Будиночок в Коломні”; А. Чехов “Будинок з мезоніном”; А. Твардовський “Будинок

край дороги”; Ф. Абрамов “Дім” тощо), з іншого боку, в значенні “руйнування будинку” (Н. Островський “Гроза”; М. Гоголь “Мертві душі”; А. Ахматова “Я п’ю за зруйнований будинок...”; М. Гумільов “По стінах спорожніло дому” та ін.). Різновидом будинку виступає храм, як будинок для Бога. Причому храмобудівництво є проєкцією космогонічного завершення, а самі храми є мініатюрним уособленням створення світу і, за висловом В. А. Маслової, “вони, прагнучи вгору, до Бога, підносяться рятівними маяками” [5, с. 46].

Культурний, в тому числі і архітектурний навколишній простір людини є активним елементом людської свідомості. Індивідуальна свідомість та колективний простір зв’язуються між собою. До того ж архітектурні образи завжди підкоряються як природній стихії, ландшафту, в якому вони з’являються, так і функції, яку задовольняють. Ці два чинники є частинами єдиного процесу, процесу визначення людиною сенсу навколишнього світу. Сучасні архітектурні споруди стають сьогодні політичними символами, згадаємо, наприклад, Світовий торговельний центр (WTC) в Манхеттені, зруйнований 11 вересня 2001 року. Величезну кількість статей на сторінках газет та інших засобів масової інформації було присвячено цій події, де головним “героєм” повідомлення виявилися “вежі-близнюки”, що стали символом краху безпеки Сполучених Штатів Америки.

На думку Ю. М. Лотмана, архітектура, будучи людською діяльністю, служить не тільки практицизму, а й естетичним цілям, завжди характеризується утопічним семантичним наповненням. Архітектурні форми в своїй абстрактній ідеї вказують на якесь міфічне місце, що позначає вічне блаженство. Дане явище пояснюється тим, що сформований людиною простір завжди моделює її уявлення про ідеальний космос. І перехід з утопії майбутнього до утопії минулого принципово не змінює ситуацію. Реставрації, які відбуваються поспішно, з метою викликати ностальгію за минулим, відомим з літератури або з театральних постановок, не можуть відтворити оригінальний контекст. У російських старообрядців є приказка: “Церква не в колодах, а в ребрах”, тобто суть традиції не в стилізованих декоративних елементах, а в безперервному русі наступності культурної традиції. Місто, як органічна культурна цілісність, має своє обличчя, яке протягом століть змінюється у міру того, як будівлі змінюють одна одну. Проте зберігається якась суть, виражений в архітектурі “дух”, відбитий в системі архітектурного

символізму. З'ясувати характер цієї історичної семіотики — завдання складніше, ніж просто стилізувати архаїчні деталі [6, с. 52].

Будь-якій архітектурній споруді притаманна тенденція “дорости” до цілості. В цілому будівля як результат історико-культурних процесів ніколи не була точним повторенням задуму і креслення її творця. Практично всі історичні будівлі Західної Європи втілюють історію в камені: крізь готику проявляються елементи романської культури, а на все це накладається пласт бароко, — ми бачимо архітектуру в діахронічному зрізі.

Архітектура, за словами Х. Френча, служить головною потребою людини в житлі і затишку. У різних культурах з цією метою створюються різні види будівель. Відмінності між ними визначаються не тільки кліматом, але також релігією, світоглядами і певною економічною системою. Однак архітектура розуміється не тільки як прагматично орієнтовані споруди. Архітектура є одночасно мистецтвом та історією. У видатних будівлях знаходить своє відображення міць держав, вождів і церков. З метою створення найвищої будівлі або самого широкого прольоту архітектори сприяють появі нових наукових відкриттів і технічному прогресу в цілому. Сприятливо організований житловий простір стає, як правило, показником високорозвиненої цивілізації. У міру того як розвивається культура, архітектура приділяє все більше і більше уваги зовнішньому вигляду будівлі і відносно менше — функціональному призначенню конструкцій [7, с. 9–11].

В рамках даної проблематики Б. Г. Солдатов посилається на Платона (діалог “Кратил”), який стверджує, що імена, в кінцевому рахунку, — знаки знаків, і це, в свою чергу, є аргументом на користь натуралістичної позиції. Йдеться, по суті, про знакову ієрархію, про деякий мовний континуум, вперше в історії світової літератури [8, с. 60].

Таким чином, слід підкреслити, що архітектура та семіотичне значення архітектурних термінів займають істотне місце в житті сучасної людини. Слова, якими номіновано поняття архітектури, вживаються і в живій мові носіїв мови, і в професійній усній і письмовій мові фахівців.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Моррис Ч. У. Основания теории знаков // Семиотика: сборник переводов / под ред. Ю. С. Степанова. — М. : Радуга, 1982.
2. Wills W. Übersetzungswissenschaft Probleme und Methoden. — Stuttgart, 1977.

3. Лопатин В. В., Лопатина Л. Е. Толковый словарь современного русского языка. — М., 2008.
4. Лотман М. Ю. Язык как материал литературы // Русская словесность — от теории словесности к структуре текста: антология. — М., 1997.
5. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. высших учебных заведений. — М. : Академия, 2001.
6. Лотман М. Ю. Семиосфера. — СПб., 2000.
7. Френч Х. История архитектуры. — М., 2003.
8. Солдатов Б. Г. К вопросу о соотношении семиотики и лексикографии // Филологические науки. — 2001. — № 5.